

Никола Жарковић¹

Европска унија - криза и изазови развоја и опстанка

European union - the crisis and development challenges and survival

Резиме

Економска криза је издрисала пројрес евројских привреда остварен у тодинама прије кризе. Стабилан привредни раст и раст зайослености који су карактерисали деценију прије кризе су нестали. У условима раста и економској просјеритијета, асиметрија Евројске уније и еврозоне није стварала веће проблеме. Међујим, економска криза у Евројској унији је имала израженији интензитет и дуже вријеме трајања у односу на САД и неједнак интензитет на поједине земље чланице Евројске уније. Криза је открила фундаменталне слабости Евројске уније. Евројска унија се налази пред великим изазовом: како обездиједити просјеритијетан развој у будућности? Евројској унији је пошредан већи степен политичке и фискалне интерације, веће улагање у истраживање и развој ради развијања економије умемељене на знању и иновацијама, квалитетније образовање, већи степен зайослености и заштитне живојне средине. Евројска унија треба ријешити сојствене слабости и даљњим процесом интерација обездиједити нове изворе снаге.

Кључне ријечи: криза, раст, незајосленост, дефицит, ду, развој, интерације, иновације.

¹ Агенција за банкарство Републике Српске, Бања Лука, nikola.zarkovic@abrs.ba

Summary

The economic crisis has wiped out the progress of European economies achieved in the years before the crisis. Steady economic growth and employment growth that characterized the decade before the crisis are gone. In terms of growth and economic prosperity, the asymmetry of the European Union and the euro zone did not cause major problems. However, the economic crisis in the European Union had a stronger intensity and longer duration compared to the US and the unequal intensity of the individual Member States of the European Union. The crisis has revealed fundamental weaknesses of the European Union. The European Union is facing a great challenge, to ensure prosperous development in the future? The EU needs a greater degree of political and fiscal integration, greater investment in research and development to develop economies based on knowledge and, innovation, quality education, higher level of employment and protection of the environment. The European Union should solve their own weaknesses and further the process of integration to provide new sources of power.

Key words: crisis, growth, unemployment, deficit, debt, development, integration, innovation.

Увод

Послијератна историја Европе показује да се до далекосежних структурних реформи углавном долазило тек кад поједине земље западну у озбиљну кризу. Иновације у скандинавским земљама уведене су углавном крајем осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог вијека у условима када су ове земље запале у економске проблеме. До реформи у Великој Британији дошло је тек послје дугог периода застоја у развоју.

Актуелна економска криза, која је почела 2008. године, изненадила је многе земље, пословне људе и становништво. Међутим, за озбиљне аналитичаре криза је била очекивана. Недовољно регулисано финансијско тржиште, преплављено ликвидношћу и ниским каматним стопама, брзи раст цијена (балон) некретнина на глобалном нивоу, раст кредита неликвидним дужницима довели су до финансијске и економске кризе. Криза је произведена у САД-у и није нешто што се једноставно догодило на финансијском тржишту, њу су осмислили људи, она је нешто што је Вол Стрит (Wall Street) креирао самом себи и преосталом дијелу свијета. Она је брзо постала глобална, што није изненађење, јер је око четвртине „токсичних инструмената” и дугова отишло у иностранство. Да страни инвеститори нису купили тако много „токсичних инструмената” и дугова, ситуација у САД-у би била много тешка.

Криза се попут домино ефекта проширила и на друге дијелове свијета. Прва тржишта која су била на удару кризе су тржишта Европске уније, због учешћа великог броја инвеститора на финансијском тржишту САД-а. Финансијско тржиште Европске уније је представљало плодно тло за „мутне финансијске иновације и инструменте” који су им нудили већу зараду од улагања у реалну економију. Криза је врло слична кризи из 1929. године, коју је Џон Мајнард Кејнс (John Maynard Keynes) описао ријечима као хронично стање ненормално ниске активности током дужег временског периода, без икакве изражене тенденције ка опоравку или ка потпуном колапсу.

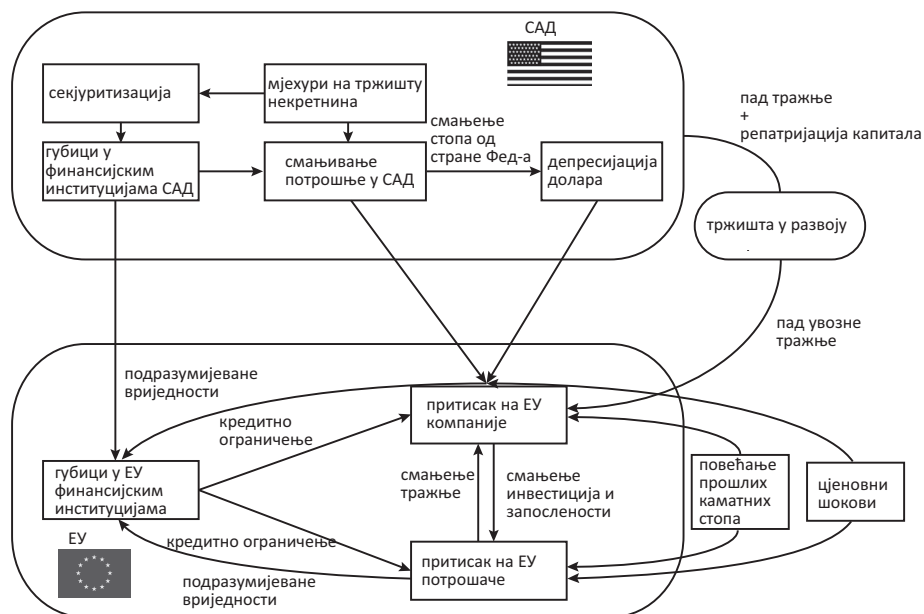
Три кључне карактеристике економске кризе Европске уније су израженији интензитет и дуже вријеме трајања у односу на САД и неједнак интензитет кризе на поједине земље чланице Европске уније. Осим тога, криза је открила фундаменталне слабости Европске уније. Европска унија је пред великим изазовом: како обезбједити будући просперитетан развој?

1. Криза Европске уније

Криза се брзо пренијела из САД-а на Европску унију. Сви су били изненађени њеним разорним дејством. Три су кључна трансмисиона механизма преношења кризе на Европску унију:

- пад потрошње у САД-у директно је утицао на смањење извоза европских компанија;
- европски финансијски сектор био је главни купац „токсичне активе” од америчких банака. Криза америчких банака значајно је допринијела кризи европског банкарског система, која се путем смањене кредитне активности пренијела на реални сектор;
- смањење референтне каматне стопе од стране Федералних резерви, као одговор на кризу, водило је паду вриједности долара у односу на евро и погоршању извозне конкурентности европских компанија.

Основни механизам путем којег је финансијска криза погодила реалну економију је немогућност банака да наставе снажну кредитну подршку инвестиционој активности и потрошњи. Овим су посебно биле погођене дјелатности код којих је кредитна подршка играла важну улогу попут грађевинарства и аутомобилске индустрије.

Дијаграм 1. Преношење кризе из САД-а на Европску унију

Извор: Watt Andrew. (2008). *The Economic and Financial crisis in Europe: addressing the causes and the repercussions*. EEE Policy Brief, No. 3. European Trade Union Institute.

1.1. Пад бруто домаћег производа

Економска криза је избрисала прогрес европских привреда остварен у годинама прије настанка кризе. Стабилан привредни раст и раст запослености који су карактерисали деценију прије кризе су нестали. Реални раст бруто домаћег производа, током кризе, биљежи негативне и ниске стопе раста, незапосленост расте, јавни дуг је достигао ниво бруто домаћег производа, а у неким чланицама и изнад тога, кредитна активност банака је опала, инвестициона активност је опала, као и прилив директних страних инвестиција.

Просјечна годишња стопа реалног раста бруто домаћег производа Европске уније, у периоду 2008-2014. година, је износила 0,03%, а у САД-у 1,37%. Овај огромни раскорак у оствареним просјечним стопама реалног раста бруто домаћег производа управо указује на бројне слабости Европске уније у односу на САД. За разлику од САД-а, која представља јединствену државу, Европску унију чини заједница држава са недовољним степеном политичке интеграције, малим степеном фискалне интеграције и малом мобилношћу радне снаге. Процес доношења одлука у Европској унији је спор, компликован и неефикасан, што ствара велике проблеме у функци-

онисању Европске уније, посебно у условима криза. Политика коју је про- водила Европска унија на превазилажењу финансијске и економске кризе је у великој мјери била рестриктивног карактера. Она је била усредсређена на осигурање фискалне одрживости, кресањем јавних расхода (политика штедње), монетарне стабилности, очувању финансијског система и обез- бјеђењу помоћи најрањивијим земљама чланицама. Монетарна политика је била врло колебљива, и у неким тренуцима на најмањи наговјештај ин- флације попримала рестриктивни карактер подизањем референтне камат- не стопе. Европска централна банка је веома касно, у марту 2015. године, предузела смјелије квантитативне олакшице које се огледају у куповини обвезница земаља чланица у вриједности од 60 милијарди евра мјесечно до септембра 2016. године, што ће укупно износити 1140 милијарди евра, што се показало исправним. Политика коју су проводиле САД на превази- лажењу финансијске и економске кризе је била експанзивног карактера у домену монетарне политике, док су на пољу фискалне политике провођене експанзивне мјере у облику фискалних стимуланса. Реакција Федералних резерви на прве знаке кризе се односила на смањење референтне камат- не стопе скоро до нултог нивоа, увођење бројних програма олакшица за побољшање ликвидности банака и подстицање кредитне, инвестиционе и привредне активности. Предузето је низ мјера на основу усвојених про- грама од стране Конгреса на докапитализацији проблематичних финансиј- ских институција, финансијској помоћи великим компанијама попут ауто- мобилске индустрије, фискалних стимуланса у циљу повећања потражње и отварања радних мјеста.

Табела 1:

Реалан расџ БДП-а за њериод 2007-2014. њодине, њроценати њромјене у односу на њреџходну њодину

Географска одредница	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
ЕУ (28 земаља)	3.1	0.5	-4.4	2.1	1.7	-0.5	0.0	1.3
Еврозона (19 земаља)	3.1	0.5	-4.5	2.0	1.6	-0.8	-0.4	0.9
Белгија	3.0	1.0	-2.6	2.5	1.6	0.1	0.3	1.1
Њемачка	3.3	1.1	-5.6	4.1	3.6	0.4	0.1	1.6
Француска	2.4	0.2	-2.9	2.0	2.1	0.3	0.3	0.4
Грчка	3.5	-0.4	-4.4	-5.4	-8.9	-6.6	-3.9	0.8
Шпанија	3.8	1.1	-3.6	0.0	-0.6	-2.1	-1.2	1.4
Кипар	4.9	3.6	-2.0	1.4	0.3	-2.4	-5.4	-2.3
Португал	2.5	0.2	-3.0	1.9	-1.8	-4.0	-1.6	0.9
САД	1.8	-0.3	-2.8	2.5	1.6	2.3	2.2	2.4

Извор: Eurostat. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plug-in=1&language=en&pcode=tec00115>, јануар 2016. године.

Економска криза је погодила све државе чланице Европске уније, али различитим интензитетом. Изражене су велике разлике по посљедицама и времену трајања кризе између развијенијих и мање развијенијих земаља чланица Европске уније. Мање развијеније земље Европске уније су више погођене кризом због строжих и неповољнијих услова задуживања на финансијском тржишту, пада повјерења инвеститора, велике ослоњености на услужни сектор, који је прије кризе великим дијелом кредитиран из „европског центра” углавном Њемачке и Француске, колапсом грађевинског сектора усљед „пуцања балона” на тржишту некретнина, слабљења конкурентности у односу на веће и економски снажније чланице, пада директних страних инвестиција, те немогућности утицаја на властиту монетарну политику.

Табела 2:

Индекс конкурентности (Global Competitiveness Index – GCI), ранг постојећих привреда од 125 земаља

Земље	2006-2007.	2007-2008.	2008-2009.	2009-2010.	2010-2011.	2011-2012.	2012-2013.
Њемачка	8.	5.	7.	7.	6.	6.	6.
Француска	18.	18.	16.	16.	15.	18.	21.
Белгија	20.	20.	19.	18.	19.	15.	17.
Грчка	47.	65.	67.	71.	83.	90.	96.
Шпанија	28.	29.	29.	33.	42.	36.	36.
Кипар	46.	55.	40.	34.	40.	47.	58.
Португал	34.	40.	43.	43.	46.	45.	49.

Извор: World Economic Forum. Insight Reports. <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report>. Приступљено у августу 2014. године.

Индекс конкурентности мање развијенијих земаља Европске уније се значајно погоршао, док су привреде Њемачке, Француске и Белгије успјеле очувати конкурентност коју су имале прије кризе.

1.2. Раст незапослености

„Оно што је важило 1936. године, важи и данас. Данас, као и тада, масовна незапосленост разара наше друштво. Данас, као и тада, недостатак радних мјеста је израз неефикасности система који, чак и у „добрим временима”, одликује изразита неједнакост и неправда” (Krugman, 2012).

Криза је довела до раста незапослености у Европској унији, која је јако изражена у мање развијенијим земљама чланицама. Током кризе незапосленост у Европској унији биљежи раст, док је у САД-у и Јапану значајно смањена и доведена на прихватљив ниво. Проблем високе стопе незапосле-

ности је посебно изражен у Грчкој, Шпанији, Португалу и Кипру, земљама које су јако погођене кризом.

Табела 3:

Стойа незајосленостји за йериод 2007-2014. йодине (у %)

Земље	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
ЕУ (28 земаља)	7.2	7.0	9.0	9.6	9.7	10.5	10.9	10.2
Еврозона (19 земаља)	7.5	7.6	9.5	10.0	10.1	11.3	12.0	11.6
Белгија	7.5	7.0	7.9	8.3	7.2	7.6	8.4	8.5
Њемачка	8.5	7.4	7.6	7.0	5.8	5.4	5.2	5.0
Француска	8.0	7.4	9.1	9.3	9.2	9.8	10.3	10.3
Грчка	8.4	7.8	9.6	12.7	17.9	24.5	27.5	26.5
Шпанија	8.2	11.3	17.9	19.9	21.4	24.8	26.1	24.5
Кипар	3.9	3.7	5.4	6.3	7.9	11.9	15.9	16.1
Португал	9.1	8.8	10.7	12.0	12.9	15.8	16.4	14.1
САД	4.6	5.8	9.3	9.6	8.9	8.1	7.4	6.2
Јапан	3.8	4.0	5.1	5.0	4.6	4.3	4.0	3.6

Извор: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en. Приступљено 12.01.2016. године.

Док стопа незапослености у Њемачкој биљежи пад, у Белгији и Француској није претрпјела значајније повећање под утицајем кризе. Стопе незапослености у Шпанији, Грчкој и Португалу су се драстично повећале. Стопа незапослености у Њемачкој се од 2011. године креће нешто изнад 5%, док у Шпанији у 2014. години износи 24,5% од укупне радне снаге и повећала се за три пута у односу на 2007. годину.

Стопа незапослености младих у Шпанији је међу највећим у Европској унији. Прије кризе, стопа незапослености млађе популације у Шпанији је износила 20%. Послије кризе, стопа незапослености млађе популације је драстично порасла на скоро 50% од укупне радне снаге.

Европска унија се под утицајем кризе суочила осим цикличне незапослености и са структуралном незапосленошћу. Високе стопе незапослености у мање развијенијим земљама Европске уније узроковане су и нефлексибилним тржиштима рада, издашним накнадама за незапослене које подстичу фрикциону незапосленост, снажном регулацијом тржишта рада која је обесхрабривала запошљавање нових радника.

1.3. Раст буџетског дефицита и јавног дуга

Прије почетка глобалне економске кризе, буџетски дефицит на нивоу Европске уније је био низак. У 2007. години износио је свега 0,9% БДП-а.

Осим Грчке, у осталим земљама еврозоне био је у границама дефинисаним критеријумима Уговора из Мастрихта. У 2008. години, од посматраних земаља, Грчка, Шпанија, Португал и Француска нису испуњавале критеријум који се односио на дозвољени ниво буџетског дефицита, док је Кипар остварио буџетски суфицит. На нивоу еврозоне, буџетски дефицит у 2008. години је износио 2,2% у односу на БДП. Драстично погоршање буџетског дефицита је забиљежено у 2009. години, када је буџетски дефицит на нивоу Европске уније износио 6,7% БДП-а. Све земље еврозоне су оствариле буџетски дефицит, док су само Финска, Естонија и Луксембург биле у границама мастрихтског критеријума.

Табела 4:

Буџетски биланс у односу на БДП у периоду 2007-2014. године, (-) буџетски дефицит, (+) буџетски суфицит

Земље	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
ЕУ (28 земаља)	-0.9	-2.5	-6.7	-6.4	-4.5	-4.3	-3.3	-3
ЕУ (27 земаља)	-0.9	-2.5	-6.7	-6.4	-4.5	-4.3	-3.3	-3
Еврозона (19 земаља)	-0.6	-2.2	-6.3	-6.2	-4.2	-3.7	-3	-2.6
Еврозона (18 земаља)	-0.6	-2.2	-6.3	-6.2	-4.1	-3.7	-3	-2.6
Белгија	0.1	-1.1	-5.4	-4	-4.1	-4.1	-2.9	-3.1
Њемачка	0.2	-0.2	-3.2	-4.2	-1	-0.1	-0.1	0.3
Француска	-2.5	-3.2	-7.2	-6.8	-5.1	-4.8	-4.1	-3.9
Ирска	0.3	-7	-13.8	-32.3	-12.5	-8	-5.7	-3.9
Грчка	-6.7	-10.2	-15.2	-11.2	-10.2	-8.8	-12.4	-3.6
Шпанија	2	-4.4	-11	-9.4	-9.5	-10.4	-6.9	-5.9
Кипар	3.2	0.9	-5.5	-4.8	-5.7	-5.8	-4.9	-8.9
Португал	-3	-3.8	-9.8	-11.2	-7.4	-5.7	-4.8	-7.2

Извор: Eurostat. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=teina200>. Приступљено 12.01.2016. године.

Пуцање „стамбеног балона” довело је до суноврата „балонизираних” држава. Заједно са производњом и запосленостју опали су јавни приходи, потрошња за накнаде за незапослене и друга социјална давања су нагло порасла. Владе земаља погођене кризом су настојале, па чак и по скупој цијени, да спасе пословне банке, пошто су гарантовале не само за осигурање депозита већ, у много случајева, и за друге дугове које су њихове банке имале према банкама земаља кредитора. Каматне стопе на дугове земаља дубоко погођеним кризом су вртоглаво скочиле, због повећаног ризика и пада кредитног рејтинга, што је довело до наглог раста јавног дуга и буџетског дефицита тих земаља. У осврт кризе, каматне стопе на ирски дуг су биле нешто ниже него на дуг Њемачке, док су на шпански, чак и грчки дуг, биле нешто

мало више. Настанком кризе каматне стопе на дугове наведених земаља су неколико пута постале веће него на њемачки дуг.

Табела 5:

Јавни дуџ као проценај БДП-а за период 2007-2014. године

Земље	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
ЕУ (28 земаља)	57.8	61	73	78.4	81	83.8	85.5	86.8
ЕУ (27 земаља)	57.9	61	73.1	78.5	81.1	83.8	85.5	86.8
Еврозона (19 земаља)	64.9	68.5	78.3	83.8	86	89.3	91.1	92.1
Еврозона (18 земаља)	65.1	68.7	78.5	84	86.1	89.5	91.3	92.3
Белгија	86.9	92.4	99.5	99.6	102.2	104.1	105.1	106.7
Њемачка	63.6	65	72.5	81	78.4	79.7	77.4	74.9
Француска	64.4	68.1	79	81.7	85.2	89.6	92.3	95.6
Ирска	23.9	42.4	61.8	86.8	109.3	120.2	120	107.5
Грчка	103.1	109.4	126.7	146.2	172	159.4	177	178.6
Шпанија	35.5	39.4	52.7	60.1	69.5	85.4	93.7	99.3
Кипар	53.9	45.1	53.9	56.3	65.8	79.3	102.5	108.2
Португал	68.4	71.7	83.6	96.2	111.4	126.2	129	130.2

Извор: Eurostat. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teina225>. Приступљено 12.01.2016. године.

Велика је европска заблуда да је европску дужничку кризу у суштини изазвала фискална неодговорност. Да је криза захватила само Грчку, таква тврдња би се могла поставити. Међутим, криза је захватила и Шпанију, која је имала буџетски суфицит прије настанка кризе и веома низак ниво јавног дуга од свега 35,5% БДП у 2007. години. Слична ситуација је и са Ирском која је у осврт кризе имала буџетски суфицит и низак ниво јавног дуга од 23,9% БДП-а у 2007. години и сматрана свијетлим примјером умјећа у вођењу успјешне економске политике са високим стопама реалног раста бруто домаћег производа.

Прихватањем евра, каматне стопе у земљама на периферији Европске уније су пале и приближиле се каматним стопама развијенијих земаља Европске уније, тако да су ирски, шпански, италијански, чак и грчки дуг, третирани скоро једнако сигурним као и њемачки дуг. То је довело до експанзије стамбене изградње и осталих услуга финансираним великим дијелом позајмицама из „европског центра”. Постојао је огроман прилив капитала из „европског центра” у брзорастућу периферију Европске уније. Те земље су имале велики прилив новца у „диновски стамбени балон” који је довео до великог пораста надница и цијена у односу на најразвијеније земље Европске уније. У деценији након увођења евра, наднице су у Јужној Европи порасле за 35%, док су у Њемачкој порасле за 9%. Суштински про-

блем земаља на периферији Европске уније јесте потреба враћања надница и цијена у нормалу ради обезбјеђења конкурентности на свјетском тржишту (Krugman, 2012).

2. Стратегија развоја Европске уније 2020. година

Европска унија је у марту 2010. године усвојила кључне стратешке циљеве садржане у документу „Европа 2020 - Европска стратегија за паметан, одржив и инклузиван раст” (*A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*). Документ се наслања на Лисабонски програм који су европски лидери усвојили у марту 2000. године. Европска унија је тада себи поставила низ стратешких циљева које је требало остварити у предстојећој деценији и тиме постати најдинамичнија и најконкурентнија, на знању утемељена, привреда у свијету, способна да одржава привредни развој и да обезбиди већи број и виши квалитет радних мјеста, већу друштвену кохезију и очување природне средине. Лисабонским програмом је предвиђена просјечна годишња стопа раста реалног бруто домаћег производа од 3% у десетогодишњем периоду, значајно повећање улагања у истраживање и развој и повећање запослености да у просјеку достигне проценат од 70%. Земље чланице Европске уније су прихватиле да остварују утврђене циљеве, прилагођене њиховим специфичним условима и потребама.

Резултати који су остварени у периоду 2000-2010. су испод очекивања, тако да је амбиција Европске уније да постане најконкурентнија привреда у свијету остала само неостварена жеља. Просјечна годишња стопа раста реалног бруто домаћег производа Европске уније, у периоду 2000-2010. година, износила је 1,27%, што је значајно испод утврђеног циља од 3%, и испод просјечне годишње стопе главног свјетског конкурента САД-а од 1,67%. Улагање у истраживање и развој на нивоу Европске уније је остало скоро непромијењено током десетогодишњег периода. У 2010. години је износило 1,94% бруто домаћег производа, док је у САД-у износило 2,74%, а у Јапану 3,25%. У периоду 2000-2010. године остварен је незнатан напредак у повећању просјечне стопе запослености. Просјечна стопа запослености се повећала са 62,5% у 2000. години на 64,1% у 2010. години, што је значајно испод утврђеног циља од 70%. Осим тога, у свим годинама, у периоду 2000-2010. година, раст продуктивности у САД-у био је већи него у Европској унији. У цјелини гледано, најразвијеније земље Европске уније су најпреданије спроводиле Лисабонски програм, док су га мање развијеније земље углавном игнорисале. Њемачка је повећала улагање у истраживање и развој са 2,4% бруто домаћег производа у 2000. на 2,76 у 2010. години, као и стопу запослености са 65% на 71,7%. Финска је повећала улагање у истраживање

и развој са 3,3% бруто домаћег производа у 2000. на 3,73% у 2010. години и одржала висок ниво запослености у просјеку од 70%. Шведска је током десетогодишњег периода одржала високо учешће инвестирања у истраживање и развој у бруто домаћем производу у просјеку од 3,5% и запосленост у просјеку од 73% (Eurostat, 2016).

У стратегији „Европа 2020 - Европска стратегија за паметан, одржив и инклузиван раст” (*A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*) утврђени су кључни циљеви Европске уније до 2020. године. Стратегија „Европа 2020.” наглашава три кључна приоритета који се међусобно допуњају:

- Паметан раст: развијање економије утемељене на знању и иновацијама;
- Одржив раст: промовисање економије која ефикасније искоришћава ресурсе, која је „зеленија” и конкурентнија;
- Инклузиван раст: развијање економије са високом стопом запослености која доноси друштвену и територијалну повезаност.

Паметан раст означава јачање знања и иновација као покретача будућег развоја. Захтијева повећање улагања у истраживање и развој, подизање квалитета образовања, веће развојно и производно присуство у информационам и комуникационим технологијама и њиховој примјени.

Одржив раст представља изградњу одрживе и конкурентније привреде која ефикасно искоришћава ресурсе, укључујући и „зелене” технологије, унапређује конкурентност привреде и повећава њену продуктивност.

Инклузиван раст означава остварење високе стопе запослености, смањење сиромаштва и модернизацију тржишта рада. Европска унија треба искористити свој радни потенцијал, како би се суочила са изазовима све старије популације и раста глобалне конкуренције. (Вукмирица, Шпирић, 2014)

У складу са постављеним приоритетима утврђени су главни стратешки циљеви које би требало остварити до 2020. године:

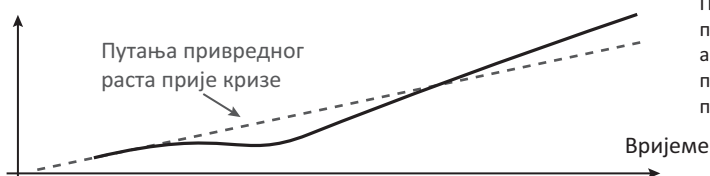
1. 75% популације доби између 20-64. године треба бити запослено;
2. 3% бруто домаћег производа Европске уније треба инвестирати у истраживање и развој;
3. Треба испунити климатско-енергетске циљеве „20/20/20”, што значи смањити емисију загађивача за најмање 20%, повећати ниво обновљивих извора енергије у коначној потрошњи енергије на 20%, те повећати енергетску ефикасност за 20%;
4. Процент особа које напуштају школовање треба смањити испод 10%, а најмање 40% младе генерације требало би завршити терцијални степен образовања;

5. Број становника који живе испод националних граница сиромаштва потребно је смањити за 25%, спашавајући више од 20 милиона људи од сиромаштва.

Стратегија „Европа 2020” предвиђа три могућа сценарија привредног раста Европске уније: снажан опоравак, успорен опоравак и „изгубљена деценија”.

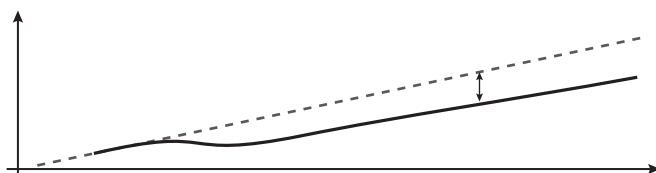
I СЦЕНАРИО: СНАЖАН ОПОРАВАК

Ниво производње

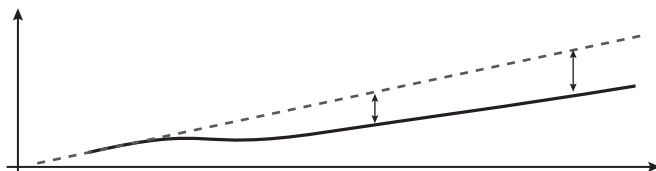
Снажан опоравак:
Потпуно враћање на путању раста прије кризе, а затим и повећање производње и изнад претходне путање

II СЦЕНАРИО: УСПОРЕН ОПОРАВАК

Успорен опоравак:
Трајни губитак богатства и стагнација испод путање раста прије настанка кризе

III СЦЕНАРИО: ИЗГУБЉЕНА ДЕЦЕНИЈА

Изгубљена деценија:
Трајни губитак богатства и угрожен потенцијал за будући раст

Графикон 1. Три могућа сценарија привредног раста Европске уније према стратегији „Europe 2020”. Извор: European Commission. (2010). Europe 2020: A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, p. 7.

Европској унији су јасно постављени могући правци привредног раста. Снажан опоравак подразумева враћање на путању раста прије кризе, уз још веће стопе привредног раста у посљедњим годинама деценије. Он подразумева да ће државе чланице Европске уније удружено одговорити на тренутне изазове опоравка и дугорочне изазове глобализације, ограничења у ресурсима, старења становништва, чиме ће се надокнадити изгубљене године током кризе, вратити и повећати конкурентност и продуктивност и усмјерити Европску унију на пут просперитетног развоја. Успорен раст подразумева раст испод путање раста прије настанка кризе, са спорим

темпом реформи. „Изгубљена деценија” значи незнатан раст, значајно испод путање раста прије настанка кризе, што би водило високој незапослености, социјалним проблемима и губљењу позиције на свјетској сцени.

Досадашња кретања макроекономских показатеља не улијевају велики оптимизам у остварењу снажног привредног раста Европске уније. Просјечна годишња стопа реалног раста бруто домаћег производа Европске уније, у периоду 2010-2014. године, износи свега 0,62%, док је за исти период у САД-у 2,13%. Када су у питању постављени стратешки циљеви улагање у истраживање и развој је незнатно повећано са 1,93% бруто домаћег производа у 2010. години, на 2,01% у 2013. години. Слична ситуација је и са просјечном стопом запослености која се занемарљиво мало повећала са 64,1% у 2010. години, на 64,9% у 2014. години (Eurostat, 2016).

3. Изазови развоја и опстанка Европске уније

Структурни недостаци Европске уније су дошли до изражаја током кризе. Излазак из кризе је тренутни изазов, али највећи изазов за Европску унију је како обезбједити просперитетан развој у будућности? Иако су прије кризе привреде чланица Европске уније биљежиле добре резултате и у том периоду било је много области гдје Европска унија није остваривала потребан напредак у односу на најразвијеније земље свијета. Просјечна стопа раста реалног бруто домаћег производа је била нижа од стопе раста у САД, прије свега због ниже продуктивности. Осим тога, запосленост је била нижа у односу на најразвијеније земље свијета. Радно активна популација ЕУ се смањује, процес старења је убрзан. Комбинација мање радно активног становништва и високог учешћа пензионера створиће проблеме у одрживости социјалне заштите.

У условима раста и економског просперитета, асиметрија у интеграцијској архитектури Европске уније и еврозоне није стварала веће проблеме. Међутим, настанком глобалне економске кризе 2008. године, криза се различито одразила на поједине земље Европске уније. Асиметрични шокови су посебно погодили земље чланице на периферији Европске уније. Криза је открила нове изазове са којима се европска економија суочава и довела до дилема о даљњој интеграцији Европске уније. Глобална економска криза је открила фундаменталне слабости Европске уније.

Европска унија представља експеримент владавине без државе. Суштински проблем Европске уније је што она није држава, већ заједница држава, које имају сопствене буџете, с врло мало фискалне интеграције, недовољним степеном политичке интеграције и с малом мобилношћу радне снаге. И то ствара проблеме у функционисању Европске уније, посебно у усло-

вима економских криза, јер постоје ограничене могућности дјеловања на превазилажењу криза и асиметричних шокова. Истакнути економиста Пол де Гров (*Paul De Grauwe*) упозоравао је да би ЕМУ могао бити ризичан подухват, прије свега зато што стварање монетарне уније није било праћено фискалном унијом. (De Grauwe, 2004). Монетарни стуб није подржан фискалним стубом. Жак Делор (*Jacques Delors*), бивши предсједник Европске комисије, познат као један од „очева” европске валуте, је указао на важност у одржавању равнотеже између монетарне и фискалне политике, називајући их „двје ноге ЕМУ”. (Delors, 2011). Управо се јединствена монетарна уз децентрализовану фискалну политику показала као ограничење ЕМУ у успјешном одговору на кризу. Јединствена монетарна политика уз неусклађене акције фискалних политика држава чланица, отежала је излазак из кризе.

За функционисање Европске уније потребан је знатно већи степен фискалне и политичке интеграције. Потребан је неки облик савезне државе са владом која има довољно надлежности за ефикасан рад који обезбеђује просперитетан развој Европске уније. Садашњи начин одлучивања и рада дефинисан у Ници је дуг и неефикасан. Европска унија функционише на принципу међудржавности, што представља озбиљно ограничење њеног развоја. Сувише често дозвољава да се национални интереси стављају испред заједничких, економски јаче државе имају доминацију над економски слабијим државама. Европску унију не може да покреће, како је то жељела Маргарет Тачер „добровољна и активна сарадња независних суверених држава”. Ставови о томе шта Европска унија јесте и шта би требала да буде доводе се у везу са ставовима три најмоћније државе чланице. Велика Британија заступа став да Европска унија треба да задржи међудржавни карактер. Водећи њемачки политичари и мислиоци размишљају о Европској унији као федералној заједници сличној њиховој сопственој. Француски политичари и креатори будућих кретања Европске уније се залажу за централизацију Европске уније у којој се национални интереси и даље остварују. Неке мале земље чланице присталице су федералног уређења, али већина њих зазире од њега јер сматрају да оно угрожава њихов суверенитет и умањује њихов утицај у Европској унији. Нове земље чланице се углавном залажу за међудржавни карактер Европске уније и не желе да поново постану дио једне супердржаве као што је био Совјетски Савез. Која ће концепција преовладати и да ли ће Њемачка и Француска успјети да наметну своје ставове остаје да се види. У сваком случају, Европска унија ће морати успоставити неки облик државе да не би остала „неидентификовани летећи објекат”, како ју је Жак Делор једном назвао у чувеној духовитој примједби.

Недостаци и слабости Европске уније се најбоље могу сагледати поређењем Европске уније са Сједињеним Америчким Државама. И Сједињене Америчке Државе нису имуне на асиметричне шокове, али када се појаве, превазилазе их знатно ефикасније од Европске уније, и то преваходно, из сљедећих разлога. Први разлог јесте тај што двије трећине остварених јавних прихода у Сједињеним Америчким Државама припадају савезном нивоу власти, а једна трећина савезним државама. Савезна влада сноси терет социјалних давања, осигурања за случај незапослености и врши капитална улагања у инфраструктуру, истраживање и развој. Она даје снажну подршку банкама, гарантује осигуране депозите преко Савезне корпорације за осигурање депозита (FDIC), сноси дио губитака хипотекарних кредита, као што је случај са савезним агенцијама Фани Меј и Фреди Мек, током садашње глобалне економске кризе (Stiglitz, 2013). На тај начин се преко савезног буџета врши трансфер средстава од држава које су у просперитету према државама које су у економској кризи. Такав фискални трансфер и друга наведена дјеловања не постоје у Европској унији, из разлога што од 40 евра прикупљених фискалних прихода 39 евра припада државама чланицама, а само 1 евро се уплаћује у заједнички буџет (Pelević, Vučković, 2005).

Други разлог јесте што Сједињене Америчке Државе имају владу са свим потребним надлежностима и институцијама, која може ефикасно и право-ремено да дјелује и предузима потребне мјере у превазилажењу спољних шокова и криза. Европска унија нема владу, нити довољно надлежности и иструмената за брзо и ефикасно дјеловање у условима криза, што се потврдило и током актуелне економске и дужничке кризе. Предузете мјере су биле споре, неправовремене и недовољно успјешне. Европска унија има гломазну, непотпуну и скупу институционалну структуру власти. Европска унија треба еволуирати у правцу остварења неке врсте „Сједињених Европских Држава” и успостављања ефикасне владе, са свим потребним надлежностима и институцијама, која ће дати снагу и стабилност Унији и допринијети њеном просперитетнијем развоју. Све више добија на актуелности и значају визија Европе, коју је дао британски премијер Винстон Черчил: „ако Европа треба да се спаси бијезде, од коначне пропасти, морамо да изградимо ново повјерење у европску породицу народа и да јој дамо политичку структуру у којој Европа може да живи у миру, сигурности и слободи. Постоји само један лијек. Морамо створити неку врсту Сједињених Европских Држава”.

Трећи разлог јесте што је радна снага у Сједињеним Америчким Државама много мобилнија у односу на Европску унију. Она је спремна да се, за обезбјеђење запослења или боље услове рада, веће плате и друге погодности, пресели из једне државе у другу државу, чак и неколико хиљада кило-

метара удаљену од тренутног мјеста боравка. Захваљујући томе, када једна држава западне у економску кризу, радна снага одлази у друге државе које су мање погођене кризом или остварују успјешнији економски развој. Таква мобилност радне снаге има два позитивна ефекта. Држава која је погођена економском кризом растерећује се незапосленог становништва и других социјалних давања, а држава која има интензивнији економски развој добија квалификовану и углавном јефтину радну снагу. У Европској унији и њеним чланицама покретљивост радне снаге је веома мала и углавном сав терет кризе пада на државу чланицу погођену кризом.

Како други гледају на будућност Европске уније са могућим сценаријима најбоље се може видјети из Извјештаја америчког Националног савјета из 2012. године. Према Извјештају предвиђена су три могућа сценарија за Европску унију: слабљење, колапс или препород. Слабљење Европске уније је сценарио према којем би Европска унија успјела да избјегне најтеже посљедице актуелне кризе, али не би предузела неопходне структурне реформе. У том случају, евро опстаје, али губи конкурентност у односу на долар и јен, те би присуство Европске уније на међународној сцени било умањено. Колапс Европске уније је мала вјероватноћа. Европска унија неће нестати, свакако не у догледно вријеме, али може да изгуби на снази и значају у свјетским размјерама.

Према трећем сценарију, европски лидери би требали предузети „корак ка федерализму”. Јединствено тржиште, већи степен фискалне и политичке интеграције би допринијели јачању Европске уније и њене улоге на свјетској сцени. Процес интеграције европских земаља према овом сценарију подразумијева формирање најсложенијег облика регионалне интеграције, односно економску и политичку унију. То би подразумијевало конституисање заједничких политичких и демократских институција које би вршиле управљање заједницом и рјешавале наднационална питања (Поповић, 2009).

Од наведена три сценарија, распад Европске уније и еврозоне је најмање вјероватан. „Чак и евроскептици увиђају да би раскид са евром, у овој ситуацији, много коштао” (Krugman, 2012). Такав заокрет би представљао драматичан политички пораз европског пројекта јединства и демократије путем економске интеграције, пројекта који је важан не само за Европу, него и за цијели свијет. Ангела Меркел је на дебати о финансијској помоћи Грчкој изјавила да „ако евро доживи колапс, онда ће и Европска унија пропасти”. „Очувањем евра, истовремено се брани и европски пројекат” (Мајоне, 2012).

Иако је Европска унија у кризи, она има велику шансу да отвори нове могућности за економско и политичко јачање кроз структурне реформе.

Европска унија треба ријешити сопствене слабости и противрјечности и даљњим процесом интеграција обезбидједити нове изворе снаге.

Закључак

Европска унија, пуних осам година, живи у сјенци једне од највећих економских криза у савременој историји. Криза је избрисала прогрес европских привреда остварен у годинама прије настанка кризе. Стабилан привредни раст и раст запослености који су карактерисали деценију прије кризе су нестали.

Економска криза је погодила све државе Европске уније, али различитим интензитетом. Изражене су велике разлике по посљедицама и времену трајања кризе између развијенијих и мање развијенијих земаља чланица Европске уније. Мање развијеније земље Европске уније су више погођене кризом због строжих и неповољнијих услова задуживања на финансијском тржишту, пада повјерења инвеститора, велике ослоњености на услужни сектор, који је прије кризе великим дијелом кредитиран из „европског центра” углавном Њемачке и Француске, колапсом грађевинског сектора усљед „пуцања балона” на тржишту некретнина, слабљења конкурентности у односу на веће и економски снажније чланице, пада директних страних инвестиција, те немогућности утицаја на властиту монетарну политику.

У условима раста и економског просперитета, асиметрија у интеграцијској архитектури Европске уније није стварала веће проблеме. Криза је открила нове изазове са којима се европска економија суочава и довела до дилема о даљњој интеграцији. Глобална економска криза је открила фундаменталне слабости Европске уније.

Европска унија је у озбиљној кризи и заостајању у развоју у односу на водеће економије свијета. Суштински проблем Европске уније је што она није држава, већ заједница држава, које имају сопствене буџете, с врло мало фискалне интеграције, недовољним степеном политичке интеграције и с малом мобилношћу радне снаге. И то ствара проблем у функционисању Европске уније, посебно у условима економских криза, јер постоје ограничене могућности дјеловања на превазилажењу криза и асиметричних шокова.

Европској унији је потребан већи степен политичке и фискалне интеграције, веће улагање у истраживање и развој ради развијања економије утемељене на знању и иновацијама, квалитетније образовање, већи степен запослености и заштите животне средине. Европска унија треба ријешити сопствене слабости и даљњим процесом интеграција обезбидједити нове изворе снаге.

Литература

- De Grauwe, P. (2004). *Економија монетарне уније*. Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Delors, J. (2011). L'alliance franco-allemande est l'arbre de vie de l'UE. EurActiv.
- European Commission. (2010). *Europe 2020: A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*.
- Eurostat. (2016). *Data base*. Preuzeto 12.01.2016. godine.
- Krugman, P. (2012). *Okončajte ovu depresiju. Odmah!* Beograd: Heliks. Smederevo: Interkomerc.
- Majone, A. (2012). *Rethinking European Integration After The Debt Crisis*. Working Paper No. 3/2012. The European Institute. London's Global University.
- Pelević, B., Vučković, V. (2007). *Међународна економија*. Beograd: Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Beograd: Čugura print.
- Поповић, Г. (2009). *Економија Европске уније*. Бања Лука: Економски факултет.
- Stiglitz, J.E. (2013). *Slobodan pad. Amerika, slobodna tržišta i slom svetske privrede*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Vukmirica, V., Špirić, N. (2014). *Evropska i evroazijska unija – vrijeme promjena, dilema i izazova*. Istočno Novo Sarajevo: JP Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Banja Luka: Grafid.